

С. П. Семенець,
доктор педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У РОЗВИВАЛЬНІЙ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

У статті зроблено теоретичний аналіз змісту і структури педагогічної діяльності, створено концепцію моделі педагогічної діяльності у розвивальній професійно-педагогічній освіті, з'ясовано особистісні чинники, що впливають на її ефективність. За результатами досліджень встановлено основні типи педагогічної діяльності в сучасній професійно-педагогічній підготовці, сформульовано принцип фрактальності педагогічних систем, визначено структурно-функціональні компоненти педагогічної діяльності в розвивальній професійно-педагогічній освіті, виокремлено особистісні якості викладача, що забезпечують досягнення цілей розвитку.

Постановка проблеми. Гуманістична й особистісно орієнтована парадигма освіти, необхідність реалізації загальнодержавної концепції навчання впродовж життя детермінують створення інноваційних систем професійної підготовки майбутніх фахівців, перенесення акцентів із сумарних технологій навчання на розвивальні. У ході розв'язання проблем розвивального навчання в системі методичної підготовки майбутніх учителів математики було розвинуто теорію задач розвивальної математичної освіти, створено концепцію моделі навчально-педагогічної діяльності, розроблено загальну методику розвивального навчання математики [1]. Однак, як засвідчив педагогічний експеримент, одна з ключових проблем пов'язана з *кваліфікацією викладачів розвивальної освіти, яка не обмежується засвоєнням предмета та володінням методикою його викладання*. Феномен педагогічної діяльності викладача вищої школи досліджується в роботах С. І. Архангельського, В. І. Бондаря, М. В. Буланової-Топоркової, С. С. Вітвицької, В. М. Галузинського, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюна, М. Б. Євтуха, В. А. Кушніра, Н. В. Кузьміної, З. І. Слєпкань, М. Г. Чобітько та інших. Проте досі недостатньо дослідженою залишається педагогічна діяльність у розвивальній професійно-педагогічній освіті, не встановлено її особистісні чинники.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз наукової літератури щодо змісту і структури педагогічної діяльності, розробити концепцію моделі педагогічної діяльності в розвивальній професійно-педагогічній освіті, а також з'ясувати особистісні чинники, що впливають на її ефективність.

На думку В. О. Сластьоніна, педагогічна діяльність являє собою особливий вид соціальної діяльності, направленої на передачу старшим поколінням молодшому накопичених людством культури й досвіду, створення умов для їхнього особистісного розвитку й підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві [2]. Дослідники виокремлюють три основні підходи у визначенні сутності й структури сучасної педагогічної діяльності: системний, технологічний і управлінський [3]. На практиці можна виділити дві принципово різні системи дій, що відповідають двом типам педагогічної діяльності: *діяльність-ретрансляція, діяльність-співробітництво*. Перша система педагогічних дій реалізується через чітку регламентацію поведінки об'єкта педагогічного впливу (учня, студента), жорсткий контроль і оцінку результатів діяльності, задання готових зразків мислення, навчання і виховання. Інша система педагогічних дій передбачає діалог, співпрацю, відмову від наперед заданих способів діяльності, спрямована на створення умов для саморозвитку, самовиховання, становлення особистості учня і студента. Специфіка педагогічної діяльності як цілісного утворення визначається системою освіти (концепцією розвитку), загальними цілями, шляхами їх досягнення, особливостями змісту та процесуальної складової методики навчання.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати, що науковці загалом виділяють три основні компоненти педагогічної діяльності:

1. Педагогічні цілі і задачі. Структуру педагогічної діяльності формує ієрархія цілей і задач (загальних, часткових, оперативних), які ставляться залежно від моменту навчально-виховного процесу. З позицій діяльнісного підходу педагогічна діяльність може розглядатися як процес постановки та розв'язування системи педагогічних задач, що в кожному конкретному випадку передбачає виконання цілком певної ієрархії дій і операцій.

2. Педагогічні засоби і способи розв'язування поставлених задач. З огляду на те, що педагогічні задачі поділяються на дидактичні та виховні, засоби і способи педагогічного впливу можуть бути двох видів. За першого виду впливу (дидактичного) педагог орієнтується на вибір і структурно-дидактичний аналіз навчального матеріалу, засоби активізації навчально-пізнавальної діяльності, способи реалізації розвивальної функції навчання. Другий вид впливу (виховний) передбачає зорієнтованість педагога на вибір і застосування прийомів і способів самореалізації, самоактуалізації, виявлення особистісних здібностей, а також знаходження педагогічних засобів і способів розвитку особистості.

3. Самоаналіз та самооцінка виконаних педагогічних дій. Третій компонент педагогічної діяльності є рефлексивним, оскільки передбачає усвідомлення й коректування педагогом своєї праці. Рефлексія педагогічних дій, наявного рівня педагогічної майстерності здійснюється через самоаналіз цільового, змістового, процесуального компонентів навчання та результатів діяльності.

Психологічна структура діяльності, що визначена О. М. Леонтьєвим і його науковою школою, слугує теоретичною основою для вивчення особливостей педагогічної діяльності в розвивальній професійно-педагогічній освіті. Ми погоджуємося з тим, що в історичному плані педагогічна діяльність реалізує функцію забезпечення наслідування. На думку М. В. Камінської, історичне наслідування здійснюється у двох формах: науково-заданій і культурно-заданій. У межах науково-заданої форми сутність педагогічної діяльності полягає в адаптації для

підростаючого покоління етапності наукового прогресу, що розкривається і будується як ретрансляція й повідомлення. Культурно-задана педагогічна діяльність розкривається через "спілкування різних форм розуміння", що виявляється в знаходженні педагогом способів ініціювання пізнавальної активності з подальшим їх звертанням до суб'єкта педагогічної діяльності [4]. На нашу думку, саме в культурно-заданій формі актуалізується суб'єкт-суб'єктна поведінка учасників навчально-виховного процесу (викладача і студента), забезпечується перетворююча (розвивальна) роль діяльності, за якої предмет пізнання вивчається з позиції його становлення та розвитку.

Особливості педагогічної діяльності в системі розвивальної освіти почали вивчатися лише в останні роки, коли були одержані результати стосовно закономірностей формування навчальної діяльності учнів (система Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова). М. В. Камінською створена концепція професійного розвитку педагогів розвивальної освіти, де рушійною силою визнано *перетворення педагогічної діяльності як самодостатньої (монологічної) і включення її в іншу діяльність (діалогічну)* [4]. У концепції педагогічної діяльності Л. М. Мітіної праця вчителя являє собою деякий багатовимірний простір з трьома взаємопов'язаними підпросторами: *особистість педагога, педагогічна діяльність, педагогічне спілкування*. Квінтесенцією педагогічної діяльності слугує процес цілісного розвитку особистості, де навчання відіграє першочергову роль [5].

На думку О. К. Дусавицького, сутність педагогічної діяльності розкриває *процес саморозвитку*, у ході якого розв'язуються дві взаємопов'язані задачі: забезпечується розвиток особистості дитини і постійна самозміна вчителя [6]. У структурі педагогічної діяльності дослідник виділяє три основні компоненти. Перший компонент передбачає проектування саморозвивальної педагогічної системи "педагог – дитина". Зміст цього компонента розкривається через вибір і конструювання педагогічних засобів; планування розв'язування навчальних задач згідно зі структурою навчальної діяльності; розроблення методичного забезпечення навчального процесу з використанням різних форм співробітництва; визначення способів контролю й оцінки.

Другий компонент педагогічної діяльності є управлінським, його зміст розкривається як безпосереднє управління процесом розвитку учнів. Реалізація управлінського компоненту зумовлюється п'ятьма чинниками – основними позиціями, які може займати педагог. Змістово-предметна позиція полягає в представленні змісту навчальної діяльності у формі навчальних завдань. Психологічна позиція забезпечує організацію процесу розв'язування навчальної задачі відповідно до психологічних закономірностей формування навчальної діяльності. У методичній позиції вчитель здійснює відбір і реалізацію методичних прийомів, що слугують організації навчальної діяльності. Позиція управління передбачає самоорганізацію діяльності педагога, її рефлексію, на основі чого приймається рішення про вибір тієї позиції, яка необхідна. Особистісну позицію О. К. Дусавицький називає "суперпозицією", оскільки її метою є виховання особистості.

Третій компонент педагогічної діяльності передбачає аналіз, зіставлення з програмою і коректування одержаних педагогом результатів процесу формування навчальної діяльності. Фіксуються новий досвід, власні висновки та відкриття, здобутки та знахідки дітей, на основі чого ставляться нові педагогічні задачі. Це дозволяє зробити висновок про те, що педагогічна діяльність у системі розвивальної освіти має ознаки *саморозвивальної системи* [6: 40].

Зроблений аналіз наукових концепцій педагогічної діяльності дозволяє зробити висновок про наявність у них близьких за змістом теоретичних положень. Кожна з моделей, окрім визначених характеристик (структурних компонентів), передбачає вплив особистісного чинника. Однак, на нашу думку, саме характеристика педагогічної діяльності як саморозвивальної системи дозволяє дослідити процес становлення й розвитку педагога і як особистості, і як професіонала, і як творця. З іншого боку, прийняття в нашому дослідженні комплексного, системного, особистісного (суб'єктного) і діяльнісного (задачного) підходів детермінує, що *основою побудови авторської концепції моделі педагогічної діяльності в системі розвивальної професійно-педагогічної освіти є модель, розроблена О. К. Дусавицьким. Основною є ідея, що педагогічна діяльність у професійно-педагогічній освіті ґрунтується на процесі саморозвитку педагогічної системи "викладач – студент" і передбачає проектування педагогічної діяльності в саморозвивальній системі "вчитель – учень"*. У технологічному контексті концепція моделі педагогічної діяльності в розвивальній професійно-педагогічній освіті будується на основі *фрактального підходу*, згідно з такими концептуальними положеннями:

1. Педагогічні системи "викладач – студент" і "вчитель – учень" є ізоморфними.
2. У кожному структурному компоненті педагогічної системи "викладач – студент" проектується відповідний структурний компонент педагогічної системи "вчитель – учень".
3. Структури педагогічних діяльностей, що виконуються в системах "викладач – студент" і "вчитель – учень" відповідають принципу фрактальності – вони ізоморфні і в рамках структурних компонентів педагогічної діяльності викладача створюється образ відповідних структурних компонентів професійної діяльності вчителя.

Відповідно до сформульованих теоретичних положень педагогічна діяльність у розвивальній професійно-педагогічній освіті включає три структурні компоненти – *проектувальний, управлінський, рефлексивний*.

Перший компонент – проектування саморозвивальної педагогічної системи "викладач – студент", у межах якої створюється образ педагогічної системи – "вчитель – учень". Конструювання системотвірного компоненту педагогічної та навчально-педагогічної діяльності: цільових складових (цілей розвитку особистості як суб'єкта навчальної та навчально-професійної діяльності); змістових складових у вигляді ієрархії навчально-педагогічних задач, планування їх розв'язування відповідно до структури навчально-педагогічної та навчальної діяльності;

процесуальних складових як системи методичних інструментаріїв, що застосовуються на основі різних форм співробітництва суб'єктів навчання.

Другий компонент педагогічної діяльності – управління процесом розвитку студентів як суб'єктів навчально-педагогічної діяльності та проектування управлінської складової процесу розвитку учнів як суб'єктів навчальної діяльності. У *змістово-предметній позиції* викладач, з одного боку, розкриває зміст навчально-педагогічної та науково-дослідницької діяльності студентів у формі побудованих задачних систем, а з іншого боку, проектує зміст навчальної діяльності школярів у формі постановки та розв'язування системи задач. *Психологічна позиція* викладача передбачає організацію процесу розв'язування студентами навчально-педагогічних і науково-дослідницьких задач згідно зі структурою діяльності (потреби, мотиви, цілі, дії, операції); проектування етапності процесу розв'язування учнями задач відповідно до психологічних закономірностей розгортання навчальної діяльності. У *методичній позиції* викладач, з одного боку, визначає та реалізовує цільовий, змістовий і процесуальний компоненти методичної системи навчання, що забезпечують розгортання навчально-педагогічної діяльності студентів, а з іншого боку – проектує реалізацію відповідних компонентів методичної системи навчання з метою організації навчальної діяльності учнів. *Управлінська позиція* пов'язана з самоорганізацією педагогічної діяльності викладача, її рефлексією та вибором тієї позиції, яка є провідною в конкретній навчально-виховній ситуації (змістово-предметна, особистісна, методична, психологічна). Окрім цього, в такій позиції здійснюється проектування управлінської позиції майбутнього вчителя, сутність якої в самоорганізації його педагогічної діяльності. Що стосується *особистісної позиції* як суперпозиції педагогічної діяльності, то в ній відображаються дві складові: перша (конструктивна), пов'язана зі встановленням міжособистісних відносин між викладачем і студентами, а друга (проектувальна) – задає образ суб'єкт-суб'єктних відносин між учителем і учнями, які мають створюватися в майбутній професійно-педагогічній діяльності.

Третій компонент педагогічної діяльності в системі розвивальної професійно-педагогічної освіти має дві складові: перша, пов'язана з аналізом, зіставленням з освітньо-професійною характеристикою фахівців і коректуванням результатів формування навчально-педагогічної діяльності студентів. З огляду на вищезазначене виконується самооцінка педагогічної діяльності, робиться висновок про сформованість професійної позиції викладача (особистісної, управлінської, предметної, психологічної, методичної), ставляться нові педагогічні задачі. Друга складова передбачає проектування рефлексивного компонента педагогічної діяльності в умовах школи.

Багаторічний досвід викладання, проведений педагогічний експеримент засвідчили, що педагогічна діяльність у розвивальній професійно-педагогічній освіті передбачає актуалізацію здібностей організувати повноцінну навчально-педагогічну діяльність студентів (учіння професії вчителя), а провідними чинниками цієї діяльності є: особистісне визнання майбутнього фахівця як суб'єкта навчально-педагогічної діяльності, необхідності суб'єкт-суб'єктних і міжособистісних відносин, що передбачає відмову від авторитарної педагогіки й утвердження гуманістичної парадигми професійної освіти; концептуально-парадигмальне мислення, що характеризується здатністю прийняти нову науково обґрунтовану освітньо-виховну парадигму; відмова від традиційної освітньої установки на готові знання, способи діяльності та мислення; орієнтація на процес діяльності, проектування, прогнозування та діагностика її результатів; внутрішня мотивація, особистісна зорієнтованість на саморозвиток, самовдосконалення, самоактуалізацію в професійно-педагогічній і науковій діяльності; система професійно-педагогічних компетентностей (управлінських, предметних, психологічних, методичних); цінності творчості, свободи та співпраці як ознаки особливого професійно-педагогічного стилю; здібності до узагальнення на декількох теоретичних рівнях, варіативність і гнучкість мислення; культуросвіченість, обізнаність в історії науки та мистецтва; почуття гумору (здатність створити позитивний психологічний клімат) і емпатія (здібності співпереживати іншій людині, відчути те, що відчуває вона); рефлексія своєї особистості, виконуваної педагогічної та наукової діяльності; деяка інфантильність сприймання світу (здібність дивитися на світ очима молодої людини). Названі характеристики особистості педагога можна розглядати як професійні якості, оскільки, завдячуючи ним розгортається повноцінна (цілісна) педагогічна діяльність, забезпечується саморозвиток педагогічної системи "*викладач – студент*". З іншого боку, організація навчально-педагогічної діяльності має виховний вплив, оскільки слугує формуванню професійно-особистісних якостей студентів, які в подальшому забезпечують саморозвиток педагогічної системи "*вчитель – учень*".

Таким чином, педагогічна діяльність у розвивальній професійно-педагогічній освіті має тріадну сутність (викладач – майбутній учитель – учень), являє собою складне системне утворення і, згідно з фрактальним підходом, передбачає проектування структурних компонентів педагогічної діяльності в саморозвивальній системі "*вчитель – учень*". Особливостям професійної підготовки до такого виду діяльності будуть присвячені наші подальші роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Семенець С. П. Наукові засади розвивального навчання в системі методичної підготовки майбутніх учителів математики : [монографія] / С. П. Семенець. – Житомир : Волинь, 2010. – 504 с.
2. Слостенин В. А. Педагогика : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев ; [под ред. В. А. Слостенина]. – М. : Академия, 2002. – 576 с.
3. Педагогика и психология высшей школы : [учеб. пособие для студентов и аспирантов вузов] / [Самыгин С. И., Буланова-Топоркова М. В., Духнавнева А. В.]. – Ростов : Феникс, 2002. – 544 с.

4. Каминская М. В. Профессиональное развитие учителя в процессе освоения им деятельности в системе развивающего обучения : опыт теоретического и экспериментального исследования / М. В. Каминская // Весник МГУ, 2003. – № 11. – С. 21–33.
5. Митина Л. М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы) / Л. М. Митина. – М. : Дело, 1994. – 215 с.
6. Дусаविцкий А. К. Педагогическая деятельность в развивающем образовании. Восхождение к личности : [учеб. пособие] / А. К. Дусавицкий, О. Н. Погребняк. – Харьков : Изд. Центр Харьковского национального ун-та им. В. Н. Каразина, 2006. – 200 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Semenets' S. P. Naukovi zasady rozvyval'nogo navchannia v systemi metodychnoi pidgotovky maibutnikh uchyteliv matematyky [Scientific Bases of the Developmental Education in the System of the Future Mathematics Teachers' Methodical Preparation] : [monografiia] / S. P. Semenets'. – Zhytomyr : Volyn', 2010. – 504 s.
2. Slaktionin V. A. Pedagogika [Pedagogy] : [ucheb. posobie dlia stud. vyssh. ped. zavedenii] / V. A. Slaktionin, I. F. Isaev. ; [pod red. V. A. Slaktionina]. – M. : Akademiia, 2002. – 576 s.
3. Pedagogika i psikhologiiia vysshei shkoly [Pedagogy and Psychology of Higher School] : [ucheb. posobie dlia studentov i aspirantov vuzov] / [Samygin S. I., Bulanova-Toporkova M. V., Dukhnavneva A. V.]. – Rostov : Feniks, 2002. – 544 s.
4. Kaminskaia M. V. Professional'noe razvitie uchitelia v protsesse osvoeniia im deiatel'nosti v sisteme razvivaiushchego obucheniiia : opyt teoreticheskogo i eksperimental'nogo issledovaniia [The Teacher's Professional Development in the Process of Activity Mastering in the System of the Developing Education : the Experience of the Theoretical and Experimental Research] / M. V. Kaminskaia // Vesnik MGU [MSU Journal]. – 2003. – № 11. – S. 21–33.
5. Mitina L. M. Uchitel' kak lichnost' i professional (psikhologicheskie problemy) / [The Teacher as the Personality and Professional (Psychological Problems)] / L. M. Mitina. – M. : Delo, 1994. – 215 s.
6. Dusavitskii A. K. Pedagogicheskaia deiatel'nost' v razvivaiushchem obrazovanii. Voskhozhdenie k lichnosti [Pedagogical Work in the Developing Education. Ascension to the Personality] : [uchebn. posobie] / A. K. Dusavitskii, O. N. Pogrebniak. – Khar'kov : Izd. Tsentr Khar'kovskogo natsional'nogo un-ta im. V. N. Karazina, 2006. – 200 s.

Матеріал до редакції надійшов 28.01. 2013 р.

Семенец С. П. Педагогическая деятельность в развивающем профессионально-педагогическом образовании.

В статье сделан теоретический анализ содержания и структуры педагогической деятельности, создана концепция модели педагогической деятельности в развивающем профессионально-педагогическом образовании, раскрыты личностные факторы, влияющие на её эффективность. В результате исследований установлены типы педагогической деятельности в современной профессионально-педагогической подготовке, сформулирован принцип фрактальности педагогических систем, определены структурно-функциональные компоненты педагогической деятельности в развивающем профессионально-педагогическом образовании, выделены личностные качества преподавателя, способствующие достижению целей развития.

Semenets' S. P. The Pedagogical Activity in the Developing Professional Pedagogical Education.

The article presents the theoretical analysis of the content and structure of educational activity, designs the concept model of the educational activity in the developing professional pedagogical education and reveals personal factors that influence upon its effectiveness. In the result of the researches the types of the pedagogical activity in the modern professional pedagogical preparation are determined, the principle of fractal educational systems is defined, structural and functional components of the pedagogical activity in the developing professional pedagogical education are determined, the teacher's personal qualities, promoting to the developmental goals achievement are singled out.